

СБОРНИК

С ДОКЛАДИТЕ ОТ
МЕЖДУНАРОДНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ

„ИРАН И БЪЛГАРИЯ В ОГЛЕДАЛОТО НА ИСТОРИЯТА (МИНАЛО, НАСТОЯЩЕ, ПЕРСПЕКТИВИ)“

*Над сборника работиха:
Иво Панов, Алиреза Пурмехамад*

PROCEEDINGS

OF
INTERNATIONAL CONFERENCE:

IRAN AND BULGARIA IN THE MIRROR OF HISTORY (PAST, PRESENT, FUTURE)

*Editors:
Ivo Panov, Alireza Pourmohammad*

© Авторски колектив, 2015
© Художник Нахид Гахрамони, 2015

Издателство Авангард Прима
ISBN 978-619-160-483-8

София, 2015

Обр. 8: Ветрен (Пазарджишко)   Обр. 9: Таваличево (Кюстендилско)

Fig. 8: Vetren village

Fig. 8: Tavalichevo village

МИДИЙСКИ, ПАРТСКИ, ПЕРСИЙСКИ И ИЗТОЧНОИРАНСКИ ИМЕНА В БЪЛГАРСКАТА КЪСНОСРЕДНОВЕКОВНА АНТРОПОНИМИЯ

Доц. д-р Петър Голийски, СУ „Св. Климент Охридски“

MEDIAN, PARTHIAN, PERSIAN AND EASTERN
IRANIAN NAMES IN BULGARIAN LATE MEDIEVAL
ANTHROPOONYMY

Petar Goliyski, PhD, Associate Professor,
Sofia University „St. Kliment Ohridski“

Abstract: Ottoman-Turkish archives, many of which are kept in Bulgaria and Macedonia, are traditionally used as a source of demographic, economic and other information for the period 15–18th century. However, they are particularly valuable and underused source of late medieval Bulgarian anthroponomy and onomastics in general. Besides that they show nearly full preservation among common people of the ancient Bulgarian royal name system before the Conversion in 864, these records are a great storage of many other strange to modern Bulgarians names, many of whom are of Iranian origin. Some of these names as Aksan, Akshano, Ardobo, Vendo, Vinyak, Gago, Gagura, Dado, Zabärko, Katane, Manak, Manas, Mano, Pizhan and others have too close parallels with the names attested among Massagetae, Sarmatians, Bactrians, Parthians, Achaemenid and Sasanian Persians, Medes. These anthroponyms most likely were brought by the Bulgars of Asparukh in the late 7th century, and of those Bulgars who settled south of the Danube in the 5th and 6th century. Whether these Median, Parthian, Persian and Bactrian names were primordial for Bulgarians or were penetrated in their anthroponomy in Central Asia, around Caspian sea and/or in the Caucasus between 2 and 7th century (before the collapse of the Sasanian Iran) is an issue that has not easy and simple answer.

Османо-турските архиви, голяма част от които по една щастлива случайност се съхраняват в България и Македония, традиционно са използвани като източник на демографски, икономически и други сведения за периода XV–XVIII век. Те обаче са особено ценен и слабо използван

извор за късно средновековната българска антропонимия и изобщо ономастика, въщност те са истиински съкровищница в това отношение. Освен че показват почти пълно съхранение сред народа на българската владетелска именна система отпреди покръстването през 864 г., тези регистри изобилстват и от много други страни за съвременния слух лични имена на българи, голяма част от които са от тюркски или ирански произход.

Аскан, Ашиано¹

Според Красимира Мутафова, позоваваща се на Стефан Илчев, *Аскан* идва от *Асен* или *Аксенти*. *Аксенти* пък било производно от *Авксенти* или *Авксентий*, „които се увеличава“. Името било рядко срещано в Западна България. За *Ашиано*, което според Красимира Мутафова може да се разчете и като *Акишатоз* и по-вероятно *Акишайоз*, авторката предлага връзка с турското *akşat* „вечер“. Наред с това *Ашиайоз* би могло да е крайно видоизменена форма от *Авксентиоз*.²

Една слабост на българистите-ономасти е, че те екстраполират антропонимичната картина от ХХ век към имена, които са регистрирани още през XV–XVII век, а и по-рано. Това води до етимология като горната, която извежда произхода на име като *Аскан* от *Аксенти* (Авксенти), без изобщо да се отчита фактът (установен чрез честотни наблюдения в османските регистри), че подобни „купешки“ имена, навлезли в по-новата българска именна система под църковно влияние, изобщо не са били популярни сред българското селско население преди 500 или 400 години.

Красимира Мутафова се позовава на мнението на Стефан Илчев, че името *Аксенти/Авксенти* е „било рядко срещано в Западна България“. Стефан Илчев прави това твърдение на базата на източници от ХХ век. За XV или XVI век за *Аксенти/Авксенти* може да се каже, че „изобщо не се среща не само в Западна България, а и въобще“ извън църковните среди. Така че връзката *Аскан/Ашиано* и *Аксенти/Авксенти* трябва директно да се отхвърли. По-вероятна е връзката с турското *akşat* „вечер“ с оглед на времето на раждане на детето, но и тя не бива да бъде абсолютизирана, защото може да се предложи и друга етимология, чието достойнство се състои в съществуването на директни антропонимични паралели на въпросните български имена.

Византийският историк Прокопий Кесарийски споменава, че около 530 г. в армия на ромейския пълководец Велизарий в Персия имало отряд от 600 конници, които били предвождани от „масагетите“ Симмас (*Σίμμας*) и *Аскан* (*Ασκάν*). За *Аскан* проф. Менхен-Хелфен

¹ Аскан, Ашиано (Велико Търново, 1516–1517 г.). – Мутафова, Красимира. Старопрестолният Търнов в османотурска книжнина. В.Т., 2002, с. 259

² Так там, с. 259

предлага съмнителната хипотеза, правеща връзка с израз като *As kan*, тоест „Кан на асите“ (тоест „кан на алантите“), без обаче да е уверен в основателността на предположението си.³ Името на „масагета“ *Аскан* е твърде близко до записаната в град Прилеп фамилия *Ашканов*, за която Стефан Илчев предполага евентуална разновидност на Ачкаканов.⁴ По-скоро обаче *Ашканов* е реликвата фамилия, свързана с името на *Аскан*. Тъй като в гърцкия няма звук и буква „ш“, най-вероятно оригиналното звучене на името не е било *Аскан*, както пише Прокопий, а *Ашикан*, или пък двете форми са съществували успоредно.

Сергей Толстов сочи, че, ал-Бируни извежда генеалогията на *Ашканите* (тоест на партската династия *Аршакиди*) от *Ашк* или *Аск*, който бил син на Кей-Хосров. Толстов добавя, че името *Ашк* влиза като съставен елемент в имената на четирима хорезмийски царе в списъка на Бируни – двамина *Аскахамука* и двамина *Аскахвара*.⁵ За партските Аршакиди под името *Ашганни/Ашкании* говори и мюсюлманският автор от X век ал-Масуди в своето огромно съчинение „Златните степени“:

„Обаче повечето от началниците на сатрапиите признавали върховенството на *Ашканите*, които царували в Джебал, тоест в страната Динавер, Нехавенд, и Хамадан, в Масабадан и Азербайджан. Тъй като царете на тази страна носели общото име *Ашган*, и останалите началници на сатрапии, които им се подчинили, по името им били наричани *Ашканни*... Ето какво разказва Абу Убейда Мамер, син на йменчаница ел-Мутанни, въз основа на написаното от кисра Омар в една книга за историята на Персия и на различните ѝ царе...: „Първият от началниците на сатрапиите бил *Ашк*, син на Ардаван, син на *Ашган*, син на *Ас Храбри*, син на Сиявущ, син на царя Кейкаус. Той владеал 20 години и бил заменен от *Ашк-Сабур*, син на *Ашк*; неговото царуване продължило 60 години. Четиридесет и първата година от царуването му съвпаднала с раждането на Месията близо до Илия (т.е. Йерусалим) в Палестина. После царувал за 6 години *Джудерз*, син на *Ашк*, син на Ардаван; [после] *Низер*, син на *Сабур*, син на *Ашк*, за 21 години. Тогава поместяват похода срециу Илия на Тит, син на Есфиган, цар на Рум. Той разрушил този град, а жителите му били изклани или заробени четиридесет години след възнесението на Месията.“⁶

Подобно име може би се е срещало и сред древните съдийци още по времето на персийския цар Ксеркс I (486–465 г. пр.Хр.). Когато Херодот (VII, 66) изброява от контингенти на какви народи е била съставена

³ Maenchen-Helfen, Otto. *The World of the Huns*. Los-Angeles – London, 1973, p. 413, 442

⁴ Илчев, Стефан. Речник на личните и фамилни имена у българите. С., 1969, с. 56

⁵ Толстов, Сергей. Древний Хорезм. М., 1948, с. 235

⁶ Maçoudi. *Les prairies d'or. Texte et traduction par C. Barbier de Meynard et Pavet de Courteille*. Tome 2. Paris, 1863, p. 133, 136-137

персийската армия, нахлуваща в Гърция, той казва: „*Партите, хоразмите, согдите, гандарите и дадиките имали същото въоръжение като бактрите. Предвождали ги: партите и хоразмите – Артабазос, син на Фарнакес; согдите – Азанес, син на Артайос...*”⁷ Обаче в „Извори за историята на Тракия и траките“ името на согдийския предводител е предадено по по-различен начин: „*От тях партите и хоразмите имали за началник Артабаз, сина на Фарнак, согдите – Аксан, син на Артай...*”⁸ Разминаването между Азан и Аксан най-вероятно се дължи на колебание в разчитането на гръцките букви „ ζ “ (з) и „ ξ “ (кс). На коя от формите следва да се даде предпочтение е труден за решаване въпрос, защото например сред саките действително са се срещали мъжките имена *Аза* и *Азилис*. Аза бил владетел на Индо-Сакското царство във втората половина на I век пр.Хр., а Азилис най-вероятно е бил негов съвладетел.⁹ От друга страна обаче разчитането като *Аксан* намира паралели в именните форми *Аскан*, *Аск*, *Ашк*, *Ашкан*/*Ашган*.

Хорезмийското или по-скоро партското лично име *Ашк/Аск* има и свой топономичен паралел и то отново приблизително в същия географски регион. На една карта от Гийом Делил от 1705 г., очертаваща границите между Римската империя в началото на нашата ера и земите на „варварите“, чието копие се съхранява в Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ в София под сигнатура Кр IV 783, е отбелязана планинска верига с надпис: *Ascanimia sive Ascantancas Mons.*, т.е. *Асканимия или планината Аскантанкас*. На картата на Делил тя е означена западно от планината *Imaus* (Имеон) и северозападно от *Turtis lapidea*. Западната част от тази планинската верига *Ascanimia* е означена като *Tapurii Montes*. *Turtis lapidea* означава „Каменната кула“ и съответства на прохода по течението на река Вахан Даря, откъдето минавал в Древността важен търговски път в посока на Китай. Имаус/Имеон е масивът на Тян Шан и Памир-Хиндукуш, т.е. интересуващата ни планинска верига се е намирала на северозапад или по-скоро на запад от Памир. *Tapurii Montes*, т.е. Тапурските планини, най-западният дял от *Ascanimia*, са достигали до Тапуристан (Табаристан) по югоизточния край на Каспийско море и следва да се отъждествят с днешните Голям и Малък Балхан. Следователно цялата верига *Ascanimia/Ascantancas* отговаря на хребета Копет даг. Северно от Копет даг е Хорезм, но и коренните земи на партите с тяхната династия Аршакиди/Ашкании.

С оглед на всичките горни данни може да се счита, че имена като *Аксан* и *Ашиано* са метатезирани форми на по-стари *Аскан* и *Ашкан(o)*, които на свой ред имат северноирански (парти, хорезмийски) произ-

⁷ *Херодот. История. Част II. С., 1990, с. 179*

⁸ *Нродотъс. Извори за историята на Тракия и траките. Том I. С., 1981, с. 245*

⁹ *Массон, В.М; Ромодин, В.А. История Афганистана. Том I. М., 1964, с. 146*

ход. След като имената *Ашк/Аск* и *Ашкан* се срещат при северните иранци, Прокопий правилно нарича Аскан „*масагет*“.

Ардобо, А-р-д-о-и.¹⁰

Антропонимът *Ардобо* най-вероятно е от един и същ тип с аланско името *Ардабур*. През 447 г. е известен един западноримски консул на име *Ардабурий* (Ardaburius), споменат от Марцелин Комес.¹¹ Благодарение на Йорданес е известен и патрицийт Флавий Ардабур Аспар, също алан по произход, един от най-изтъкнатите пълководци по времето на източноримските императори Маркиан (450–457 г.), Леон I (457–474 г.) и Зенон (474–491 г.).¹² В началото на управлението на източноримския император Юстин I (518–527 г.) в дворцовите среди интригувал друг някой си Ардабур, който има титлата кубикуларий.¹³

Вероятно в името *А-р-д-о-и* е залегнал същинят корен, както в Ардабур и оттам в българското Ардобо – аланска дума *ard* „*клетва*“. Самото име има дори аланско звучене. Почти същото име е засвидетелствано в един надпис от Недвиговка на територията на някогашното Боспорско царство, датиран към 220 г. сл.Хр. – *Ардонаст*.¹⁴ Друго подобно име от недатиран надпис от градището Танаис е *Ардонагар* (*Ардонáгарос*).¹⁵

Съществува вероятност обаче в основата на имената като *А-р-д-о-и* и *Ардобо* да лежи корен, родствен със средноперсийските *ardā* „*праведен, истинен, справедлив*“, *ardāyīh* „*праведност, справедливост*“¹⁶ заети например в арменското *ardar* „*правилен, верен, справедлив, истински*“. В района на Боспорското царство има цяла група от подобни сарматски имена: *Ардарац* (Ардáрак), записано между 275–279 г. в Пантикопей (Керч), *Ардарацос* (Ардáракос), записано през 188 г. при градището Танаис, *Ардарос* („Ардарос“), пак там, записано през 155 г., отново *Ардарос* („Ардарос“) регистрирано между 100 и 150 г. сл.Хр. пак там, *Ардагдак Поплиос*, тоест Ардагдак Публий (Ардáгдакос Ποπλίος), 225 г. отново в Танаис.¹⁷ Изобщо

¹⁰ Радослав Ардобо (село Шугово, северозападно от Валовица, XV век). – Демирхисарски вилаят. ТДИМН 4. Скопје, 1978, с. 59; Димитри, син на А-р-д-о-и (село Лешок, североизточно от Темово, 1452–1453 г.). – Темовски вилаят. Отищен пощен дефтер № 12 од 1452/1453 година. ТДИМН 3. Скопје, 1976, с. 107

¹¹ Marcellini Comitus. Chronicon. ЛИБИ 1. С., 1958, с. 310

¹² Jordanis. Romana. ЛИБИ 1. С., 1958, с. 331

¹³ Marcellini Comitus. Continatio Editionis Secundae. ЛИБИ 1. С., 1958, с. 317

¹⁴ Корпус боспорских надписей. М.–Л., 1965. Надпис № 1279, с. 768

¹⁵ Пак там. Надпис № 1287, с. 779

¹⁶ MacKenzie, D.N. A Concise Pahlavi Dictionary. London–New York–Toronto, 1971, p. 11

¹⁷ Black Sea – Panthikapaion (Kerch) – 275–279 AD (Regions: North Shore of the Black Sea). – Searchable Greek Inscriptions. A Scholarly Tool in Progress. The Packard

между 100 и 279 г. сл.Хр. в земите на старото Боспорско царство са за свидетелствани повече от 20 подобни сарматски антропонима.

В речника си Николай Тодоров е посочил българските имена *Арда*, *Ардамер* (XIV век), *Ардан*, *Ардо*, *Ардъо* и ги съпоставя с готските *Arda*, *Ardo*,¹⁸ но най-вероятно последните са навлезли сред готите от аланите.

Васа, Вако, Васан, Ваке, Вакое, Вашо¹⁹

Йордан Заимов смята, че антропонимите *Vaco*, *Vace* са съкратени от *Васил*.²⁰ Тази етимология е напълно приемлива. Въпреки това съ-

ществува и една друга възможност, която също не трябва да бъде пребързано отхвърляна.

Ако се изхожда от етимологията на Йордан Заимов, следва, че предполагаемото съкращаване на *Васил* във *Вако*, *Васе* е станало доста рано, защото още във втората половина на XIII век е известен един български книжовник на име *Vasa Gramatik*. По собствените му думи той приключи своя днес частично запазен ръкопис през 1276/1277 г.²¹ Ранното срещане на такова име предизвиква известни съмнения в предложената от Й. Заимов етимология, защото имена, сходни с *Васа*, *Вако*, *Васе* някога са се срещали и на изток, макар и в различен културен и исторически контекст.

От ведическата митология е известен велик риши (велик мъдрец) на име *Vasishtha*. Много по-късно двама кушански императори носели индийското име *Vasodева* (точните дати на управлението им не са установени, със сигурност преди края на III век), което буквально означава „Благ бог“. Друг един кушански император носел името *Vasiška*, явно свързано с ведическия риши *Vasishtha*. Отново при кушаните се среща личното име (или титла?) *Vaskušana* (*Вас* + *кушана*), носено от владетел, идентифициран с великия император Канишка. От *Vaskušana* е останал надпис при Санчи от 22 г. от ерата на Канишка (100 г. сл.Хр.), в който той се нарича „раджа“, тоест „цар“.²² Близко по звучение име е носел към края на VI век един от хефталитските князе на областта Хуттал в Токаристан, съкъл монети с индийски надписи *sri Vasyara* („Негово величество *Vasiara*“).²³

Такива антропоними се срещат и доста по-късно. В 395 г. виждаме един хунски вожд на име *Vasik* (името е записано на гръцки като *Vasikos*), за което Ото Менхен-Хелфен предполага, че е от тюркски произход и истинското му звучене е било *Bashik*.²⁴ Не по-малко вероятно е обаче то да е било навлязло сред хуните под иранско влияние. Няколко десетилетия по-късно, между 442 и 452 г. Източна Армения е управлявана от персийски марзпан на име *Vasak Sioni*, който бил арменец по произход. Това име се предава в рода Сioni непрекъснато през следващите столетия, но се среща и в редовете на други арменски аристок-

¹⁸ Йордан, Николай. Българският именник в стара и нова Европа. С., 2008, с. 174

¹⁹ Петри *Васа* (село Чрешово, североизточно от Скопие, 1568–1569 г.) – Вакафи во Скопският санджак. ТДИМН 6. Кн. 2. Скопје, 1988, с. 340; *Вако* (село Маевово, Костурско или Леринско, преди 1445 г.) – Костурски вилаает. Отицирен потписен дефтер број 237 од пред 1445 година. ТДИМН 2. Скопје, 1973, с. 89; *Драгослав*, син на *Васан* (село Мел, вероятно около Тетово, точното му местоположение не може да се установи, 1467–1468 г.) – Нахијата Калканделен (Тетово). ТДИМН 1. Скопје, 1971, с. 334; *Ваке*, син на *Димо* (село Новосело, Леринско, 1481 г.) – Леринска нахија. Отицирен потписен дефтер број 16 од 1481 година. ТДИМН 2, Скопје, 1973, с. 298; *Дамян*, син на *Вакое* (село Барово, югоизточно от Скопие, 1452–1453 г.) – Скопски вилаает. Отицирен потписен дефтер № 12 од 1452/1453 година. ТДИМН 3. Скопје, 1976, с. 181; *Ваши*, син на *Ботко* (село ...., спадащо към Лофа, тоест Ловеч, тървати половина на XVIII век). – Откъс от регистър на воинци от Плевенско, Никополско и Ловешко. ТИБИ 5. С., 1974, с. 294

²⁰ Заимов, Йордан. Български именник. С., 1994, с. 44

²¹ Кой кой е в Средновековна България. С., 1999, с. 51

²² Puri, B.N. *The Kushans. – The History and Civilizations of Central Asia. Vol 2. The Development of Sedentary and Nomadic Civilizations: 700 BC to 250 AD.* Unesco Publishing, 1994, p. 261

²³ Harmatta, J., Litynsky, B.A. *Tokharistan and Gandhara under Western Turk Rule (650–750). – History and Civilizations of Central Asia. Vol. 3. The Crossroads of Civilizations: AD 250 to 750.* Unesco Publishing, 1996, p. 370

²⁴ Maenchen-Helfen, Otto. Op.cit, p. 406

ратични фамилии, като най-ранният запис на арменец с името *Vasak* е у Ариан във връзка със събития от 30-те години на II век – Оնасакъц. Това име, за което се смята, че прилиза от староиранското *Wasaka, е засвидетелствано още по-рано в лицето на *Vasaces* (лат. запис), началник на конницата на партския цар Вологез I (51–78 г.).²⁵ Херодот споменава за някой си *Basakes*, вожд на малоазийските тракти, т.е. витинци, дошли от поречието на Струма. Той командвал в началото на V век пр.Хр. спомагателния витински контингент в армията на Ксеркс, изпратена срещу гърците.²⁶ През XII век по времето на византийския император Мануил Комнин (1143–1180) един маджарски аристократ носел името *Vasak* (Васакъц).²⁷ В „Унгарската хроника“ пък се споменава някой си *Vazul*, който бил пленен в Нитра и по-късно заточен.²⁸

С оглед на гореизброените антропоними вероятността *Vasco*, *Vase* да са съкратен вариант на *Vasyl* е не по-голяма от възможността *Vaco*, *Vase* и вариантите му да е отново име свързано със сармато-масагетския и иранския ономастикон като цяло. *Vasco*, *Vase*, *Vasa* най-вероятно отговарят на името Благо, Благой. Вероятно първоначалното *Vaca/Vaco/Vase* е било постепенно свързано от народа с *Vasyl* по звуково подобие и така да се е получило неуловимо натрупване на два ономастични пласта. В потвърждение на това предположение е и фактът, че от втората половина на XVI век антропонимите като *Vasco*, *Vase* и *Vasan* започват постепенно да изчезват, докато все по-често се среща името *Vasyl* и дори *Vasko*.

Вендо²⁹

Името *Vendo* може да се съпостави със (старо)персийските и бактрийски имена *Wend*, *Wendasپ*, *Wendatakan*, *Windafrānāh*, *Windafrād*, *Windarūd* и евентуално с персийските (от сасанидския период) имена *Bandak*, *Bandah*, *Bendeh*.³⁰ Не по-малко вероятно е *Vendo* да е вариант на *Vund*, персийско (сасанидско) по произход име, носено от един български вожд, заселил се с хората си в Армения в края на II век и за кое-

²⁵ Justi, Ferdinand. *Iranisches Namenbuch: Gedruckt mit Unterstützung der Königlichen Akademie der Wissenschaften*. Marburg, 1895, p. 357

²⁶ Херодот. История. Част II. С., 1990, с. 180

²⁷ Ioannis Cinnamii. *Historia. ГИБИ* 7. С., 1968, с. 255

²⁸ Дърфи, Дърд. *Заселване на унгарците и създаване на уседнало общество*. – Исторически преглед. Бр. 6, 1996, с. 11

²⁹ Драгия, син на Вендо (село Новосело, Леринско, 1481 г.) – Леринска нахија. *Он-ширен пописен дефтер* број 16 од 1481 година. ТДИМН 2, Скопје, 1973, с. 298

³⁰ Justi, Ferdinand. *Iranisches Namenbuch: Gedruckt mit Unterstützung der Königlichen Akademie der Wissenschaften*. Marburg, 1895, p. 361, 368–369, 62

то Фердинанд Юсти посочва в различни извори форми като *Vndoy*, *Bindōi*, *Bindai*, *Windō*, *Windōē*, *Bindūyeh*.³¹ Тодор Балкански обръща внимание южно от Ракитово, Велинградско, топонима *Бендов връх*, който той извежда от изчезнало лично име *Бендо*, образувано по модел на Гендо от Гено.³² Много по-вероятно е обаче името *Бендо* да е вариант на *Vend* с начално *B-* вместо *V-*, една типична за българската средновековна антропонимия замяна. Същото се отнася и за *Бендово патище* – път за Корча, намиращ се в Костурско.³³

Виняк³⁴

Името на българския кан *Vinex* (756–760 г.) е засвидетелствано само веднъж в османските регистри. Иван Божилов отбелязва, че то не е известно на византийските автори Теофан Изповедник и патриарх Никифор, според които по времето на *Vinex* от „Именник на българките канове“ в България управлява Сабин. Според Веселин Бешевлиев двамата са идентични, като първоначално в Именника е стояло името *Civinex*, т.е. *Civin*. Впоследствие началната сричка *Ci-*, схваната от преписвача като старобългарското показателно местоимение „този“, е отпадната и в достигналите до нас преписи е съхранена само формата *Vinex*.³⁵

В османските документи е запазена формата *Vinjak* успоредно със *Civin*, *Cibin*, *Sabin* и *Savin*. Следователно не е възможно никакво първоначално *Civinex* да е било разделено са *Ci-* и *-Vinex*. Като топонимичен паралел на *Vinex* може да се посочи село *Бинеч*, днес изчезнало. То се е намирало в поречието на Българска Морава. Отразено е във „Виргинска грамота“ на цар Константин Асен и е споменато също така през 1394 г. Изглежда първоосновата е била *Vinek* с развой към *Бинек*, а оттам чрез палатализация на крайното *-k* се е получил вариантът *Бинеч*.

По-важни обаче са източните антропонимични аналогии на *Vinex/Vinjak*. Преди доста време Петър Добрев посочи записаното в Асирия през II хил. пр.Хр. име *Vinega*,³⁶ но връзката с него може да бъде оспорена поради голямата времева и географска отдалеченост с наше-

³¹ Ibidem, p. 370–371

³² Балкански, Тодор. *Местните имена в Чепинското краище (Велинградско)*. С., 1995, с. 125

³³ Миовски, Мито. *Белешки за топонимијата от Костурско*. – Македонистика, № 1. Скопје, 1977, с. 122

³⁴ Виняк (околностите на Солун, 1467–1468 г.) – Хасовите на мирмиранот во околнината на Солун. ТДИМН 1. Скопје, 1971, с. 563

³⁵ Божилов, Иван. *Българите във Византийската империя*. С., 1995, с. 351

³⁶ Добрев, Петър. *Преоткриването на праъзгърския календар*. С., 1994, с. 15. Всъщност името *Vinegā* е име на вавилонец според Фердинанд Юсти.

то Винех. Много повече внимание заслужават други две споменавания на подобно име. Например арменецът Лазар Парпеци, съвременник на Нерсехапатската битка от 482 г. между разбунтувалите се арменци и персите, споменава, че един от персийските пълководци се наричал *Вин-и Хореан*.³⁷ Арменският историк Паустос Бюзанд (V век) на свой ред споменава за друг персийски пълководец на име *Вин*, който по време на войната между Персия и Армения от 364–368 г. бил изпратен срещу цар Аршак II начело на 400-хилядна войска, число, явно увеличено с една нула.³⁸ Но още по-красноречив пример е името *Bīmagāt*, носено от един персийски марзпан (губернатор) в Йемен по времето на шаханшах Хосров I Ануширван (531–579 г.).³⁹

Гаги, Гаго, Гагура⁴⁰

Според Йордан Заимов името *Гаго* (респективно *Гаги*) идва от *Гано*, *Гало*, *Гато* с удвояване на „-го“ или по образец на *Благо*, *Драго*. Името е фиксирано от него преди XV век.⁴¹ Очевидно е, че Гагура е образувано от *Гаго* + *-ура*, рядък суфикс, който се среща например в име като *Баджура*, *Бацура*. По-вероятно обаче Гаго, Гаги да е също от източен произход.

Във „Видение на пророк Исаия“ (XI–XII век) се споменава за български цар на име *Гаган*. Този владетел се счита от някои изследователи за тъждествен с печенежкия вожд Кеген, а според други е титла *каган*, *хакан*, защото се свързва с името Одеян (Петър Делян). Йордан Заимов обяснява като образувано от *Гаго* + *-ан*,⁴² което е приемливо.

³⁷ *Lazaray P'arbec 'woy patmū 'iwn Hayoc'*, III (староарменски текст): „И като преминали ледените повеи на студените зимни дни и дошла пролетта с приятния си въздух, дочули, че от Персия се задава голяма войска, който стигнала до пределите на Хер и гавара Зараванд, начело с много военачалници, които са следните: Сурен Пахав и Атрнерсех, пуштистанан салар, и Вин-и-Хореан, и Атрвинасп-и-Тапеан, и Гдихон, господар на Сюник“.

³⁸ *P'awstosi Biwzandac 'woy patmū 'iwn Hayoc'*. IV, 26 (староарменски текст)

³⁹ Justi, Ferdinand. *Iranisches Namenbuch: Gedruckt mit Unterstützung der Königlichen Akademie der Wissenschaften*. Marburg, 1895, p. 68

⁴⁰ Гаги Иван, Гаго Драйо (село Михалци, Търновско, средата на XVI век). – Откъс от подробен регистър на мюлкове и вакъфи в Северна България от средата на XVI век. ТИБИ 3. С., 1972, с. 432; Гагура, син на Райо (село Кюлефча, Шуменско, 1548 г.). – Откъс от регистър на войнуци от Ямболско, Бургаско, Айтоско, Сливенско, Котленско, Шуменско, Провадийско, Силистренско, Русенско, Свищовско, Никополско, Търновско, Плевенско, Ловешко, Врачанско и Оряховско. ТИБИ 5. С., 1974, с. 133

⁴¹ Заимов, Йордан. *Български именник*. С., 1994, с. 60

⁴² Так там, с. 60

но с нищо не променя нещата. Идентичен антропоним е засвидетелстван обаче при сарматите още през втората половина на II или началото на III век сл.Хр. в надпис от Анапа (Таманския п-в) – *Гаган* (*Γάγανος*).⁴³ Подобие на Гаго, Гаган се среща често сред арменската аристокрация между VI и XI век – *Гагик*, но за първи път такова име е регистрирано сред плочиците от библиотеката на асирийски цар Ашурбанипал (669–627 г. пр.Хр.) като име на един княз в Мидия – *Гаг*.⁴⁴ Не по-малко масово от арменците подобно име се среща и сред абхазите – *Гагъ*, *Гагал*, *Гагэ*, *Гагэм*.⁴⁵

Дадо⁴⁶

Според Йордан Заимов името *Дадо* е вариант на женското име *Дада* или ипк е съкратено от името *Дадомир* или пък идва от *Дано*, *Дако* с детско повторяне на срещката. Женското име *Дада* според Йордан Заимов идва от *дада* – „по-голяма сестра, кака, леля“, а *Дадомир* от по-старо име *Дядомир*, идентично с *Дедомир*.⁴⁷ Заимов открива обаче името *Дадомир* чак в XVIII век, тоест 200 години след като виждаме *Дадо* в османски регистри. Свръх това още през първата половина на XII век е записано едно село в Галиполи, спадащо към домена на византийския император Йоан II Комин (1118–1143), което носи очевидно негръцкото име *Дадуна*.⁴⁸

Няколкото предложени от Йордан Заимов етимологии издават несигурност при етилологизирането на името *Дадо*. Всъщност *Дадо* няма славянски произход, а е отново иранско име, и то твърде древно, тъй като сарматският антропоним *Дадас* (*Δάδας*) се среща в един гръцки надпис от Анапа от II – началото на III век сл.Хр.⁴⁹ *Дадас* не е единствена находка, а се среща общо 19 пъти в различни надписи в Северното Причерноморие.

Варианти и производни на *Дад* са засвидетелствани и при южните иранци. Около 1100 г. например е бил известен някой си *Dādā*, фео-

⁴³ Корпус боспорских надписей. М–Л., 1965. Надпись № 1134, с. 666

⁴⁴ Justi, Ferdinand. *Iranisches Namenbuch: Gedruckt mit Unterstützung der Königlichen Akademie der Wissenschaften*. Marburg, 1895, p. 107–108

⁴⁵ Инал-Шита, И.Д. Антропонимия абхазов. Майкоп, 2002, с. 96, 267

⁴⁶ *Дадо*, син на Сабин (село Комарево, Плевенско, 1548 г.). – Откъс от регистър на войнуци от Ямболско, Бургаско, Айтоско, Сливенско, Котленско, Шуменско, Провадийско, Силистренско, Русенско, Свищовско, Никополско, Търновско, Плевенско, Ловешко, Врачанско и Оряховско. ТИБИ 5. С., 1974, с. 77. Пръв обръна внимание върху това име Валери Стоянов. Цит.съч., с. 218

⁴⁷ Заимов, Йордан. *Български именник*. С., 1994, с. 78

⁴⁸ *Turica Monasteriorum Evergetidis Pantocratorus et Archangeli Michaelis. ГИ-БИ 7. С., 1968, с. 126*

⁴⁹ Корпус боспорских надписей. М–Л., 1965. Надпись № 1182, с. 699

дал от Табаристан. По времето на персийския шаханшах Шапур I (241–272 г.) живял някой си *Dadār*, син на великия мобед. При Шапур II (309–379 г.) тък е известен един персийски християнин на име *Dādīhō*, а в историята на Йоан Скилица и Георги Кедрин се съобщава, че един от основателите на манихейството бил някой си *Dadoy* (Δαδόης). Много по-рано, още през V век пр.Хр., в своята поема „Перси“ Есхил споменава за един персийски хилиарх на име *Dadak* (Δαδάκης), загинал в Кипър. Още преди това от Бехистунския надпис на персийския цар Дарий Велики се разбира, че периода 20 май 522 г. пр.Хр. – 11 юни 521 г. арменецът на персийска служба *Dadarshi* потушава въстанието против персите, избухнало в родината му.⁵⁰

Разпространението на имена от типа *Dad-* от иранските територии от север на юг към Кавказ и/или на север от юг към Кавказ личи и от срещането им в абхазката антропонимия – *Дадал*, *Дадаш*, *Даду*, *Дадыкъ*, *Дадын*.⁵¹

Забърко⁵²

Името Забърко може да се съпостави с името на кутригурския вожд *Zabergran*, което е от ирански и по-точно от персийски произход. Ото Менхен-Хелфен посочва, че в надписа от Нахши Рустам на шаханшаха Шапур I от 261–262 г. то се среща като средноперсийското *zplk'n*, съответстващо на партското *zbrkn* и гръцкото *Ζαβριγαν* (*Zaþrýan*). Докато *Zabergran* (*Zaþrýan*), пълководецът, който в 586 г. превзел византийската крепост Хломарон в Северна Месопотамия, може да е бил началник на „варварските“ спомагателни войски и следователно собствено да е бил „варварин“, то *Zabergran* (*Zaþrýan*), министър при шаханшах Хосров I (531–579 г.), е бил със сигурност персиец.⁵³

Като паралел на българския антропоним *Забърко* може да се посочи и единично засвидетелстваното на територията на някогашното Боспорско царство мъжко име *Забарг* (*Záþarugos*). Надписът и съответно името са открити при Недвиговка и са датирани към 220 г. сл.Хр.⁵⁴

Катане, Катуно⁵⁵

Антропонимът Катуно не е включен в именника на Йордан Заимов. Той е отбелязан само името *Катин*, което според него е съставено от *Kato* + -ин. Като идвало от женското име Ката, а то от Екатерина. Тази етимология има едно слабо място, а именно че мъжко име е известено от женско (в българската именна система се наблюдава тъкмо обратното явление), а самото женско име е съкратено от гръцко женско име, което през XV–XVI век, а и по-рано, е било напълно непопулярно сред обикновените българи.

Съмнително е обаче Катуно да има нещо общо с думата *катун*. По-скоро името е съставено от *Kat(o)* + -ун(o). Подобен суфикс се среща в личните имена Корун, Батун, Басун и др. Имена като това, както и *Катане*, *Катин*, *Катиор* и *Като* могат добре да се етимологизират на иранска почва. Йосиф Орански анализира сведенията на Ариан и Квинт Курций Руф, споменаващи, че един от организаторите и ръководителите на борбата срещу македонците на Александър Велики в южната част на Средна Азия се наричал *Катанес* (*Katánu*) или *Катенес* (*Catenes*). Катан бил доверенник на сатрапа Бес, но по-късно заедно със Спитамен пленяват Бес и го предават на Александър в 329 г. пр.Хр. След това двамата вдигат въстание срещу македонците в Бактрия и Согдиана в 327 г. пр.Хр. Историческият контекст не оставя съмнение, че Катан е принадлежал към някоя от източноиранските народности. На базата на известната езикова закономерност, според която преходът на древноиранското поствокално (намиращо се след гласна) -t дава -l в пашто, Йосиф Орански смята, че древноиранското *Katāna би трябвало да се отрази във формата *Kalān*. Подобна дума (*kalon*) със значение на „голям, старши, главен, глава“ е широко разпространена в съвременния таджикски език, в персийско-таджикските говори в Афганистан. В други източноирански местни езици като вахански и по-северните я gnobski и новосогдийски древноиранското поствокално -t се е запазило. Следователно в някои източноирански говори от този район могат да се очакват отражения на древноиранското *katāna със запазено поствокално -t. Като такива Орански посочва шугнанското, бартангското и рушанското *katanák*, дарвазкото *kataná* (в Южен Таджикистан) – всички със значение на „голям, старши, гла-

⁵⁰ За тези и други южноирански примери вж. Justi, Ferdinand. *Iranisches Namensbuch*, p. 75-76

⁵¹ Инал-Шита, И.Д. Антропонимия абхазов. Майкоп, 2002, с. 98

⁵² Забърко стар (село Речица, югоизточно от Тетово, 1452–1453 г.). – Тетовски вилаает. Отирен потисен дефтер № 12 од 1452/1453 година. ТДИМН 3. Скопје, 1976, с. 48

⁵³ Maenchen-Helfen, Otto. *The World of the Huns*. Los-Angeles – London, 1973, p. 392

⁵⁴ Корпус боспорских надписей. М.-Л., 1965. Надпис № 1278, с. 765

⁵⁵ Катане (Град Велико Търново, 1516–1517 г.). – Мутафова, Красимира. Старопрестолният Търнов в османотурска книжнина. В.Т., 2002, с. 281; вдовица Ирина, жена на Катуно (село Толос, югозападно от Зихна, XV век). – Вилаает Зихна. ТДИМН 4. Скопје, 1978, с. 368

⁵⁶ Заимов, Йордан. Български именник. С., 1994, с. 118

вен". Наред с това Йосиф Орански добавя ягнобското *káttā* „голям”, шугнанско *kat(t)ā* „голям, велик; едър, порастнал”, рушанското *kat(t)ā* „голям старши”, таджики-узбекското *káttā* „голям”, орошоробартангското *kattā*, ишкашимското *katā*, дарвазкото *katā*, хазарейското *katā*, афганското *katā* всички със значение на „голям”. Думата *kattā* е засвидетелствана и в редица тюркски езици в Средна Азия и Източен Туркестан, но не и извън техните предели, което дава основание на Орански да предполага нейния ирански произход. Въз основа на това той заключава, че името *Katān* (*Katáνης*, *Catēnes*) означава „голям, старши, главен, глава, началник”. Орански обръща внимание и на засвидетелстваните в гръцки надписи от Северното Причерноморие скито-сарматски имена като *Katās* (*Káttas* – Анапа, средата на II век сл.Хр.),⁵⁷ *Katōn* и *Katokas* ([*K]atíōn* и *Katókaς* – Анапа, II–III век сл. Хр.).⁵⁸ Към тях той прибавя и записаното от Диоген Лаертски скитско име *Kadonidas* (*Kaδoνίδας*), отразващо по-късен преход *-t > -d*. Орански отбелязва, че в гръко-латинско предаване на древноирански имена освен патронимичният суфикс *-anēs* (Митранес) се среща и *-enēs* (Митренес), което обяснява и вариантите Катанес и Катенес.⁵⁹

Серия от подобни имена е запазена и днес отвъд Черно море, при цебелдинците в Абхазия: *Kata*, *Katas*, *Kataši*.⁶⁰

Име *Kotoko* (несъмнено неславянско) е записано в X век при манастира при село Равна заедно с имена като *Kurt*, *Ispor*, *Nelaи*, *Чото* и известен брой гръцко-християнски имена.⁶¹ *Kotoko* има великолепен аналог в записаното през II–III век в Анапа на Таманския полуостров лично име *Katokas* и паралелът *Katokas~Kotoko* потвърждава изразеното още от Моско Москов предположение за наличие на лабиализация *a > o* в прабългарския език. Не по-малко интересен паралел представлява и името *Ketoko*, срещащо се при джихите и убъхите отвъд Черно море. Него И.Д. Инал-Шита класифицира като име „с неясна принадлежност“.⁶²

С оглед на тези бележки основателно може да се смята, че българските имена *Katane*, *Katuno*, *Katini*, *Kato* (въобще тези, съдържащи корена *Kat-*) са от ирански (съдийски и/или сармато-масагетски) произход

и също имат значение на „голям, висок, израстнал, главен, старши. Вероятно те да са останка от древнобългарската антропонимия.

Манак, Манаас, Манис, Мано, Мануш, Манкад⁶³

Според Йордан Занков *Мано* (и оттам *Манчо*) прилиза от гръцкото име *Манол*, а то от *Маноил*.⁶⁴ Имената *Манаас*, *Манак*, *Мануш*, *Мано*, *Манкад* показват голямата продуктивност в българската именна система на корена *ман-* и това вече е знак, че не би трябвало така прибързано подобни антропоними да се извеждат от *Манол*, тъй като странно е коренът на едно чуждо име да бъде толкова плодовит. Подобна продуктивност е естествена, ако става въпрос не за привнесен, а за стар корен. На изток през Средновековието и в Древността са съществували лични имена, съдържащи корена *ман-*, които в сравнение с *Манол* са не по-малко близки до нашите. Ана Комнина например споменава куманските вождове *Тогортак* и *Маниак* (*Μανιάκ*).⁶⁵ Срещането на такива имена при кумани и хазари не означава непременно, че те са тюркски, защото по свидетелството на Менандър още около 569–570 г. водач на едно согдийско пратеничество бил някой си *Маниах* или дори *Маниак* (*Μανιάχ*).⁶⁶ Векове по-рано е известен някой си *Маниаг* (*Μανιάγος*), син на *Посейдеос*, стратег на *Олбия*.⁶⁷

Подобно име, дори още по-блико фонетично до българското *Мано*, е регистрирано сред скитите още в IV век пр.Хр.: „*Сария, жена на Манес* (*Μάνης*)”,⁶⁸ както и в един надпис от III в. пр.Хр.: „*Сосий, син на Дамар, амисиец; Мания, жена на Сосий*”.⁶⁹ Името *Манес* се е срещало и при фри-

⁶³ *Мано* Димко (село Строманце, Щипско, XVI век). – *Штипска нахија*. ТДИМН 5. Кн. 2. Скопје, 1980, с. 236; Прогон *Манис* (село Мирака, североизточно от Елбасан, 1467 г.). – *Вилааетот Долго Брдо*. Општен пописен дефтер № 508 од 1467 година. ТДИМН 3. Скопје, 1976, с. 415; *Михо Манас* (село Марул, южно от Прилеп, 1568–1569 г.). – *Општен пописен дефтер за Скопскиот санџак*. ТДИМН 6. Кн. 2. Скопје, 1988, с. 81; *Манак Стоян* (село Пунишевце, югозападно от Врања, 1570 г.). – *Нахија Врање*. ТДИМН 5. Кн. 4. Скопје, 1985, с. 336; *Мануш* (град Драма, XV век). – *Вилаает Драма*. ТДИМН 4. Скопје, 1978, с. 393; *Вачунко Манкад* (Град Мелник, 1570 г.). – *Нахија Мелник*. ТДИМН 5. Кн. 4. Скопје, 1985, с. 29

⁶⁴ Заимов, Йордан. Български именник. С., 1994, с. 147

⁶⁵ *Annae Comnenae. Alexias*. ГИБИ 8. С., 1972, с. 87

⁶⁶ *Menandri. Fragmenta. Excerpta de Legationibus*. ГИБИ 2. С., 1958, с. 239
Justi, Ferdinand. Iranisches Namenbuch: Gedruckt mit Unterstützung der Königlichen Akademie der Wissenschaften. Marburg, 1895, p. 191

⁶⁷ *Корпус боспорских надписей*. М–Л., 1965. Надпис № 222, с. 180
⁶⁸ *Пак там. Надпис № 249*, с. 191

⁵⁷ *Корпус боспорских надписей*. М–Л., 1965. Надпис № 1140

⁵⁸ *Пак там. Надпис № 1140 и 1179*

⁵⁹ Орански, И.М. К именим бактрийского (?) вождя *Катанъс* (IV в. до н.э.). Центральная Азия в Кушанскую эпоху. Том 1. М., 1974, с. 339–342

⁶⁰ Инал-Шита, И.Д. Антропонимия абхазов. Майкоп, 2002, с. 86

⁶¹ Попконстантинов, Казимир. Нови данни за прабългарската антропонимия. (По епиграфски данни). – Български векове, № 2, 2000, с. 36

⁶² Инал-Шита, И.Д. Цит. съч., с. 79

гийците в Мала Азия.⁷⁰ Във фригийски контекст е добре да се споменат и тракийските антрононими *Manakon*, *Maneas*, *Manei*, *Maneo*, *Mane*, *Mani*, *Mamma*, *Matto*, *Manesa*, *Manesso*, *Man*, *Mano*, *Manos*, *Manosu*, *Manio*, *Mania*, *Manie*.⁷¹ Не по-малко са старокелтските примери: *Matus*, *Mannus*, *Mamma*, *Mania*, *Mannig*, *Manissa*, *Matto*, *Manio*, *Manta*.⁷² Имена като *Манчу*, *Манча*, *Мантук* се срещат и в Кавказ.⁷³

В горните лични имена е залегнал древният индоарийски корен *man-* със значение както на „човек”, така и на „разум”. Древноиндийският родоначалник на човечеството се наричал *Ману*, същевременно санскритският термин *mánsa* означава „разумен”. Ману е бил известен и на древните перси. Наред с това този древен корен е не само индоарийски, но и индоевропейски и го откриваме в общогерманското *man/mann* „човек”, както и в латинското *mens* „разум”.

Пижан⁷⁴

Пижан не е включен в Именника на Йордан Заимов. Той обаче е разгледал антрононима *Бижо*, образуван според него чрез скъсяване от Да-бижо, а то от Да-бижив,⁷⁵ едно често срещано в османските документи име, което е напълно нормално с оглед на голямата детска смъртност през Средновековието. Стефан Илчев извежда името Пижо от диалектното *тижо*, *тижа* „още некръстено дете”, като добавя, че произходът и първоначалното значение на тези лексеми са неизвестни.⁷⁶ *Бижо* (а оттам и *Пижо* и *Пижан* като варианти) могат обаче да се съпоставят със средноперсийското *bīž* „зеница” и самото име *Бижо* най-вероятно е имало значение на „зеница, ценен като зеница”. В своя „Ирански именник” Фердинанд Юсти е дал 24 души с подобни имена, засвидетелствани в ирано-персийска среда през столетията от партско време до Средновековието. Например: *Wēžan* – син на Гев и баща на Ардашир и Широй (ат-Табари), или *Bēžan-I Gēwān* при Фирдоуси; *Bīžan* – аршакидски (партски) цар, син на Гудерз I и баща на Гудерз II (ат-Табари, ибн ал-Атир, ал-Бируни); *Wīžan* – син на Балаш (ибн ал-

⁷⁰ Надэль, Б.И.. Ономатология античного Причерноморья. – Вестник древней истории. М., 1956, кн. 4, с. 74

⁷¹ Тодоров, Николай. Българският именник в стара и това Европа. С., 2008, с. 71

⁷² Пак там, с. 135

⁷³ Добрев, Петър. Прабългарите. Произход, език, култура. С., 1991, с. 146
Инал-Шипа, И.Д. Антропонимия абхазов. Майкоп, 2002, с. 108

⁷⁴ Пижан, син на Драге (село Крате, Кичевско, 1467–1468 г.). – Кичевска нахија. ТДИМН 1. Скопje, 1971, с. 237

⁷⁵ Заимов, Йордан. Български именник. С., 1994, с. 20

⁷⁶ Илчев, Стефан. За имената *Пижо* и *Пендо*. – Български език. Кн. 1. С., 1981, с. 60

Атир, ал-Бируни); *Bēžan* – баща на Нарси(х) (Фирдоуси); *Bēžan* – син на Ашк-Сабур, баща на Джударз (Готарз) (ал-Масуди, ал-Бируни); *Bīžen* – син на Джудерз I и баща на Джудерз II (Мирхонд); *Wīzān* (сиритски запис) – син на индийския цар Маздай; *Wazan* (грузински запис) – персийски (по-скоро партски – бел. м., П.Г.) управител на Вахрам Чубин в Камбечи (Камбисене) през 590–591 г.; *Bēžan* – хакан на тюрките и чините (китайците) при Фирдоуси; *Wāžan* от Ошрусане, предал Афшин през 840 г. (ат-Табари); *Wīžan* – испехбед (началник на конницата) в Табаристан около 864 г.; *Abu Sahl Wīžan Bin Rustam al-Kūhī* – математик и астроном от Багдат, умрял през 988 г. („Фихрист”, ал-Фараби, Хаджи Калфа) и др.⁷⁷ Движението на тези ирански имена на север към Кавказ може да бъде проследено чрез наличието им при абхазите и абазинците – *Бежан*, *Бежъса*, *Бежъана*, *Бежъси*.⁷⁸

Съществуването на ирански имена в българската късносредновековна антрононимия предполага, че те са срещали в нея и в предходните столетия. Появата им на Балканите не се дължи на заселилата се в България група алани; тъй като броят им е бил незначителен. Георги Пахимер съобщава, че през 1301 г. 16 000 алани, от които половината боеспособни, преминават Дунава, отиват при епископа на Вичина при устието на река Голяма Камчия и чрез него молят император Андроник II да ги приеме. Императорът ги разселва в Мала Азия. Скоро след това аланите били използвани в Тракия срещу каталонските наемници (каталаните), извикани на помощ от ромеите против турците в Мала Азия и с които Андроник се бил скасал впоследствие. Няколко години по-късно аланите се оттегват от ромеите и търсят съюз с българския цар Теодор Светослав.⁷⁹ През 1306 г. въпросните алани са поголовно разгромени от каталаните. От клането оцеляват само 300 души.⁸⁰ Изглежда оцелелите от каталанското клане 300 алани са се прехвърлили при българите, защото в 1322 г. при обсадата на Пловдив от ромеите и съюзения с тях български болярин войсил градът бил отбраняван от гарнизон, съставен от 1000 конници българи и алани и 2000 тежко въоръжени пехотинци. Бранителите били командвани от аланите Итил и Темир и маджарина Инас, а върховен началник бил русинът Иван „сръчен и опитен в стратегията”.⁸¹ Следователно тези 300 алани не могат да са причината за появата на ирански имена в българската късносредновековна антрононимия.

⁷⁷ Justi, Ferdinand. Iranisches Namenbuch: Gedruckt mit Unterstutzung der Koniglichen akademie der Wissenschaften. Marburg, 1895, p. 367

⁷⁸ Инал-Шипа, И.Д. Антропонимия абхазов. Майкоп, 2002, с. 95, 298

⁷⁹ Georgii Pachymeris. Michael Palaeologus. ГИБИ 10. С., 1980, с. 197, 212

⁸⁰ Рамон Мунтанер. Хроника. С., 1994, с. 73–74

⁸¹ Georgii Pachymeris. Michael Palaeologus., с. 213, 223

редновековна антропонимия (без да броим владетелското име Вињак/Винех и Забърго/Заберган).

Друг вариант за появата на ирански имена в българската късно-редновековна антропонимия са куманските заселници на Балканите през XIII век. През 1241 г. установилите се преди това в Унгария поради нашествието на монголите кумани са принудени да се преселят в България, където са приети и настанени от цар Иван Асен II. Броят им е бил 40 000 семейства, което съответства на около 300 000 души. Според Пламен Павлов тази голяма бройка обяснява до известна степен силното куманско аристократично присъствие в българския Северозапад в края на XIII век в лицето на болярите Дърман, Куделин, Шишман, Белаур, както и някои топоними в региона, включително и в днешна Сърбия.⁸² Тези 300 000 души, както личи от немалкото тюркски имена в българската късно-редновековна антропонимия, са оставили несъмнено следа в балканската ономастика.

Може ли обаче да се смята, че тюркоезичните кумани са били факторът за появата на ирански имена в нашите земи? Защото османските регистри съдържат и известен брой антропоними (непоместени тук), които имат изключително точен, а в някой случай и идентичен паралел със скитската и сарматската антропономия, засвидетелствана в гръцки надписи от Северното черноморие от периода IV век пр.Хр. – IV век сл.Хр. Тоест те принадлежат към период и към племена; с които куманите не са имали нито физически, нито хронологически контакт и застъпване. Единственият източен етнически компонент на Балканите, който отговаря на горните критерии, са Аспаруховите българи, както и онези българи, които се заселват южно от Дунава през V и VI век.⁸³ Показателни в този смисъл са българските имена *Катане, Катин, Катиор, Като, Катуно* (XV–XVI век), по-ранното *Котоко* (Х век) и техните сармато-масагетски паралели в Северното причерноморие и Бактрия. Дали мидийски, партски, персийски, бактрийски имена като Аксан, Акшано, Ардобо, Щаса, Вендо, Гаги, Гаго, Дадо, Забърко, Катане, Катуно, Манак, Манас, Мано, Пижан и т.н. са били изконни за българите или са били навлезли в тяхната антропонимия

⁸² Павлов, Пламен. По въпроса за заселванията на кумани в България през XIII в. – Втори международен конгрес по българистика. Том 6. С., 1987, с. 629–634

⁸³ За заселването на една група от 70 или 80 000 българи в южно от Дунава през зимата на 587/588 г. вж. *Chronique de Michel le Syrien Patriarche Jacobite d'Antioche. Éditée pour la première fois et traduite en français par J.-M. Chabot. Tome II. Paris 1901. Livre X, Ch. XXI, p. 363-364.* За първоначалното проникване на българи в Македония още през последната четвърт на V век вж. например българските добавки към хрониката на Константин Манаси (*Хрониката на Константин Манаси*. С., 1992, с. 123).

в Средна Азия, Прикаспието и/или в Кавказ между II и VII век (преди краха на Сасанидски Иран) е въпрос, който не може да получи лесен и единствен отговор.

ИЗВОРИ

Османо-турски

Вакафи во Скопскиот сандак. ТДИМН 6. Кн. 2. Скопје, 1988

Вилаает Зихна. ТДИМН 4. Скопје, 1978

Вилаает Драма. ТДИМН 4. Скопје, 1978

Вилааетот Долго Брдо. Описан пописен дефтер № 508 од 1467 година. ТДИМН 3. Скопје, 1976

Демирхисарски вилаает. ТДИМН 4. Скопје, 1978

Кичевска нахија. ТДИМН 1. Скопје, 1971

Костурски вилаает. Описан пописен дефтер број 237 од пред 1445 година. ТДИМН 2. Скопје, 1973

Леринска нахија. Описан пописен дефтер број 16 од 1481 година. ТДИМН 2, Скопје, 1973

Нахија Врање. ТДИМН 5. Кн. 4. Скопје, 1985

Нахија Мелник. ТДИМН 5. Кн. 4. Скопје, 1985

Нахијата Калканделен (Тетово). ТДИМН 1. Скопје, 1971

Описан пописен дефтер за Скопскиот сандак. ТДИМН 6. Кн. 2. Скопје, 1988

Откъс от подробен регистър на мюлкове и вакъфи в Северна България от средата на XVI век. ТИБИ 3. С., 1972

Откъс от регистър на войнуци от Плевенско, Никополско и Ловешко. ТИБИ 5. С., 1974

Откъс от регистър на войнуци от Ямболско, Бургаско, Айтоско, Сливенско, Котленско, Шуменско, Провадийско, Силистренско, Руменско, Свищовско, Никополско, Търновско, Плевенско, Ловешко, Врачанско и Оряховско. ТИБИ 5. С., 1974

Скопски вилаает. Описан пописен дефтер № 12 од 1452/1453 година. ТДИМН 3. Скопје, 1976

Тетовски вилаает. Описан пописен дефтер № 12 од 1452/1453 година. ТДИМН 3. Скопје, 1976

Хасовите на мирмиранот во околната на Солун. ТДИМН 1. Скопје, 1971

Штипска нахија. ТДИМН 5. Кн. 2. Скопје, 1980

Други

Корпус боспорских надписей. М–Л., 1965

Рамон Мунтанер. Хроника. С., 1994

- Херодот. История.* Част II. С., 1990
- Хрониката на Константин Манаси.* С., 1992
- Annae Comnenae. Alexias.* ГИБИ 8. С., 1972
- Chronique de Michel le Syrien Patriarche Jacobite d'Antioche.* Éditée pour la première fois et traduite en français par J.-M. Chabot. Tome II. Paris 1901
- Georgii Pachymeris. Michael Palaeologus.* ГИБИ 10. С., 1980
- Ioannis Cinnami. Historia.* ГИБИ 7. С., 1968
- Iordanis. Romana.* ЛИБИ 1. С., 1958
- Maçoudi. Les prairies d'or.* Texte et traduction par C. Barbier de Meynard et Pavet de Courteille. Tome 2. Paris, 1863
- Menandri. Fragmenta. Excerpta de Legationibus.* ГИБИ 2. С., 1958
- Lazaray P'arbec 'woy patmut 'iwn Hayoc'* (стараарменски текст). В интернет на адрес: www.digilib.am/texts/ghazar_parpetsi/patmutiun_hayots/index.html
- Marcellini Comitus. Chronicon.* ЛИБИ 1. С., 1958
- Marcellini Comitus. Continuatio Editionis Secundae.* ЛИБИ 1. С., 1958
- P'awstosi Biwzandac 'woy patmut 'iwn Hayoc'* (стараарменски текст). Yerewan, 1987
- Typica Monasteriorum Evergetidis Pantocratoris et Archangeli Michaelis.* ГИБИ 7. С., 1968
- Иродотъс.* Извори за историята на Тракия и траките. Том 1. С., 1981
- Изследвания**
- Балкански, Тодор.* Местните имена в Чепинското краище (Велинградско). С., 1995
- Божилов, Иван.* Българите във Византийската империя. С., 1995
- Добрев, Петър.* Прабългарите. Произход, език, култура. С., 1991
- Добрев, Петър.* Преоткриването на прабългарския календар. С., 1994
- Дърфи, Дърд.* Заселване на унгарците и създаване на уседнало общество. Исторически преглед. Бр. 6, 1996
- Займов, Йордан.* Български именник. С., 1994
- Илчев, Стефан.* За имената Пижо и Пендо. – Български език. Кн. I. С., 1981
- Илчев, Стефан.* Речник на личните и фамилни имена у българите. С., 1969
- Инал-Шита, И.Д.* Антропонимия абхазов. Майкоп, 2002
- Кой кой е в Средновековна България.* С., 1999
- Массон, В.М; Ромодин, В.А.* История Афганистана. Том 1. М., 1964
- Миовски, Мито.* Белешки за топонимијата од Костурско. – Македонистика № 1. Скопје, 1977
- Мутафова, Красимира.* Старопрестолният Търнов в османотурска книжнина. В.Т., 2002
- Надэль, Б.И..* Ономатология античного Причерноморья. – Вестник древней истории. М., 1956, кн. 4
- Оранский, И.М.* К имени бактрийского (?) вождя Κατάνης (IV в. до н.э.). – Центральная Азия в Кушанскую эпоху. Том 1. М., 1974
- Павлов, Пламен.* По въпроса за заселванията на кумани в България през XIII в. – Втори международен конгрес по българистика. Том 6. С., 1987
- Попконстантинов, Казимир.* Нови данни за прабългарската антропонимия. (По епиграфски данни). – Български векове, № 2, 2000
- Тодоров, Николай.* Българският именник в стара и нова Европа. С., 2008
- Толстов, Сергей.* Древний Хорезм. М., 1948
- Harmatta, J.; Litvinsky, B.A.* Tokharistan and Gandhara under Western Türk Rule (650–750). – History and Civilizations of Central Asia. Vol. 3. The Crossroads of Civilizations: AD 250 to 750. Unesco Publishing, 1996
- Justi, Ferdinand.* Iranisches Namenbuch: Gedruckt mit Unterstützung der Königlichen Akademie der Wissenschaften. Marburg, 1895
- MacKenzie, D.N.* A Concise Pahlavi Dictionary. London–New York–Toronto, 1971
- Maenchen-Helfen, Otto.* The World of the Huns. Los-Angeles – London, 1973
- Puri, B.N.* The Kushans. – The History and Civilizations of Central Asia. Vol 2. The Development of Sedentary and Nomadic Civilizations: 700 BC to 250 AD. Unesco Publishing, 1994

Съкращения

ГИБИ	Гръцки извори за българската история
ЛИБИ	Латински извори за българската история
ТДИМН	Турски документи за историјата на македонскиот народ
ТИБИ	Турски извори за българската история